

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

När HM talar med ILJ

Av KJELL ESPMARK

När Ivar Lo-Johansson hösten 1957 publicerat Författaren, med underrubriken Självbiografisk berättelse, följde en intressant diskussion i pressen kring tillförlitligheten hos bokens minnesbilder av 30-talets svenska författarliv. I en uppsats med titeln Ivar Lo-Johanssons Författaren, metoder för bestämning av sanningsvärdet i romanen (TFL 1973/74) har Eva Adolfsson sökt få ett grepp om romanens »kunskapsvärde» dels genom en jämförelse med Artur Lundkvists och andras vittnesmål då boken publicerades, dels och framför allt genom ett studium av riktlinjerna för bearbetningen av det historiska materialet. Hon belyser därvid både de principer (framför allt »kontrasteringstanken») som spelat in vid valet av episoder, repliker och beskrivande detaljer och den samhälleliga problematik författaren inordnat sitt stoff under.

Bland de vägar Eva Adolfsson tvingas avstå från i sin intelligenta och givande studie är en »att mobilisera eget källmaterial». En sammanställning med de tidiga källorna – framför allt naturligtvis breven inom författarkretsen – kan ge ett mått på »sanningsvärdet» i Författaren. Det är emellertid inte det jag skulle vilja se som poängen i en jämförelse med det dokumentariska materialet från det tidiga 30-tal boken behandlar. Intressantare är enligt min mening att sammanställningen kan ge en bild av Ivar Lo-Johanssons arbetsmetod – hans sätt att omgestalta en känd historisk verklighet till dikt.

Jag skall här koncentrera mig på den sida av denna problematik som har att göra med det omdiskuterade porträttet av Harry Martinson. Aktuella är de källor Ivar Lo-Johansson givit en generell upplysning om. »Boken är baserad på samtida anteckningar, dagböcker, brev och andra källor, och så naturligtvis på minnet», uppger han i en artikel i Arbetaren 11–17 januari 1958. Vid förfrågan har han meddelat mig att han bränt upp de tidiga anteckningarna sedan han skrivit Författaren. Det må vara hur som helst med den källan. Det huvudsakliga jämförelsematerialet här blir breven från Harry Martinson till Ivar Lo-Johansson (i några fall också annan korrespondens). De uppgår väl inte till några

»packar» – mottagarens intervjuuppgift att han »periodvis brevväxlade [–] dagligen med Harry Martinson»¹ är en överdrift; de bevarade brev Lo-Johansson ställt till mitt förfogande uppgår till 13 för perioden september 1930–24 februari 1933 (var till kommer tre brev och ett kort från tiden 1936–1943), med viss tyngdpunkt (5 brev) perioden 29 november 1930–14 januari 1931, under och kort efter Martinsons tid på Kålltorps sanatorium. En intressant sidobelysning ger i flera fall Martinsons brev till Erik Asklund – så ett 10 november 1930: »Hälsa Ivar-Loo. Den pojken högaktar jag. En riktig guldmänniska 'a good guy' ». En viktig källa har Ivar Lo-Johansson uppenbart också haft i sin artikel Ett snabbporträtt i Spektrums Martinsonnummer 1932 nr 6. Flera detaljer i porträttet återkommer i Författaren.² Det finns emellertid också, som vi strax skall se, en mer egenartad förbindelse mellan Spektrumartikeln och boken.

Innan jag konfronterar tidigt material och sen »berättelse» skall jag kort redovisa det viktigaste som sagts om de värderingar och ambitioner som spelat in vid Ivar Los hantering av Martinsonstoffet. I sitt kritiska inlägg Ivar Lo och 30-talet³ fann Artur Lundkvist bilden av Martinson präglad av »ett högtutvecklat kärlekshat»; Lo-Johansson »tycks ägna honom en sådan överdriven dyrkan just för att desto häftigare kunna slå ner på honom»:

Det är ILJ:s obotliga geniromantik som han naturligtvis helst velat ägna sig själv men blivit nödsakad att dela med sig av åt Martinson. Det är som om han stred för livet i sin smärtsamma klyvnad mellan beundran för Martinson och avståndstagande från honom. Vad är det han avundas honom? Är det hans hårt vunna erfarenheter, hans lika dyrköpta konstnärliga segrar eller hans farliga, publikvinnande charm? Är det hans allmänna, mer eller mindre ofrivilliga roll, hans legend som diktare? Hur som helst är Martinson överkolorerad på ett försåtligt, både insmickrande och illvilligt sätt.

I denna hårda dom finns en återkommande synpunkt man genast kan dela. Porträttet av Martinson är otvivelaktigt präglad av en starkt ambivalent inställning. I vad mån en »insmickrande» eller »illvil-

lig» tendens präglat behandlingen av det historiska stoffet borde kunna göras till föremål för närmare prövning. Möjligt vore kanske också att frilägga den strategi i Författaren som dikterat en sådan eventuellt distorsion av materialet. Eva Adolfsson är inne på den frågan när hon noterar »hur starkt Lo-Johansson kontrasteras mot romantikern Martinson»: »Det gällde motsättningen mellan konkret verklighetsförankring och poetisk fantasifykt. Det gäller också det charmfulla och publikknipande kontra det barskt sanningssägande [---].» Bland övriga motsatser märks den mellan verklighetsflykten hos Martinson och Lundkvist och förankringen i den egna klassen hos Lo-Johansson.⁴ Dessa motsättningar ser Eva Adolfsson under ett vidare perspektiv: det gäller två olika sätt att förhålla sig till den givna samhällseliga situation där författaren för det första isolerats i sin yrkesroll, för det andra säljer sin vara på en marknad och för det tredje tvingas välja sida i klasskampen.

»Kontrasteringstanken» blir i Eva Adolfssons studie den främsta av de »principer» som styr »vålet av episoder, repliker, beskrivande detaljer». I vad mån den spelar in vid *transformationen* av stoffet undandrar sig naturligtvis bedömning i hennes till berättelsens text begränsade undersökning. Min avsikt är att ta upp det förbigångna problemet och efterfråga vad denna berättarens ambition betydtt för förvandlingen av det historiska stoffet, här alltså med begränsning till Martinsonsbilden.

I fråga om Martinsonporträttets trovärdighet fördes en detaljdiskussion mellan Erik Hjalmar Linder, John Landquist och Moa Martinson å ena sidan och Ivar Lo-Johansson själv å den andra, en diskussion man med Eva Adolfsson kan sammanfatta i två punkter – »frågan om när [Martinsons] nomadteori tog form och om hur tidigt han blev den berömda och älskade poeten».⁵ Om dessa båda punkter kan man fatta sig kort. Det samtida materialet visar att Ivar Los »berättelse» här är lätt anakronistisk. Mötet med Harry Martinson en sörmändsk sommar dag kan tidfästas exakt; ett brev från honom till Askund med anvisningar för dennes och Ivar Los resa till Ösmo förlägger besöket till onsdagen 18 juni 1930.⁶ Vid den tidpunkten var Harry Martinson förvisso inte ännu »vår nya stora poet», som »får så mycket brev från kvinnor». Och hans dikter i pressen hade ingalunda »redan börjat ge honom ryktet som en poesins utkorade, en prins i lyrikens rike, en gudarnas älskling». (8 ff.) Ett förbud till den stora uppskattningen kommer följande vår när Sven Stolpe med hänvisning till Martinsons

bidrag i antologin *Modern lyrik* betecknar författaren som »ett av de intressantaste namnen i vår unga litteratur överhuvud».⁷ Genombrottet kommer emellertid först med *Nomad* hösten 1931 och den växande populariteten med *Resor utan mål* 1932 och *Kap Farväl!* 1933. I sin första rapport över mötet med Harry – just i det *Spektrum*nummer 1932 som ägnas Martinson och markerar hans genomslag – har Ivar Lo heller ingenting att säga om tidig uppskattning; tvärtom säger han om vännens yviga utfästelser vid det tillfället: »Den diktsamling han då gett ut svarade dåligt mot löftena, som fanns i denna första yra.»

Nästan lika antedaterad är diskussionen kring nomadteori. Det är mycket osannolikt att den varit på tal vid besöket hos Harry och Moa på torpet i Ösmo i juni 1930. Sitt program för »det dynamiskt organiserade nomadlivet på jorden» framlade Harry Martinson först 19 april 1931 i artikeln *Världsnomaden* i *Stockholms-Tidningen* (med omtryck i *Resor utan mål* följande år). Det är 1931–32 detta idékomplex dominerar Martinsons tankevärld.⁸ Men HMs exposé över sin nomadfilosofi vid det första mötet är märklig också ur en annan synpunkt; berättaren låter honom säga:

– Jag har seglat jordklotet runt i sex år, sa han. Jag tror också att livet måste bli nomadiskt i framtiden. Det är bara det föränderliga som det går an att tro på. Har ni förresten läst Johannes V. Jensens »Myter»? Där skriver han på ett ställe att en stad som Peking egentligen är ett provisoriskt tältläger. När kineserna först kom dit, tältade man med beräkningen att stanna en natt eller två. Men istället blev det så att man stannade två tusen år. Till slut måste man göra täkten av koppar istället för av tältduk. Tältduken kunde ju inte hålla så värst länge.

Han skrattade. Det var en vision. Den var vacker. Men den var liksom inte tillämplig. Han fyllde också sitt tal med doftande bilder, som kittlade i näsborrarnas slemhinna som frömjöl.

Repliken går tillbaka på ett stycke i *Ett snabbporträtt* i *Spektrum* 1932:

Johannes V. Jensen har i introduktionen till »Vor tidsalder» beträffande Peking framställt en lyrisk hypotes. Han får nämligen för sig, att hela staden liknar ett högst provisoriskt tältläger, fast detta av någon anledning kommit att bli stående genom tiden. Här vilar nomaderna – i detta fall kineserna – över i tron att det bara skall bli för en natt eller så. Men nätter följer nätter, det blir tusentals år till sist. Det är zigenarna, som inte hinner svepa sina tält i vagnarna, förrän kulturen själv hunnit bli färdig till uppbrott eller hunnit dö.

Det är emellertid inte Harry Martinson som säger detta utan Ivar Lo-Johansson själv i anslutning till en skeptisk kommentar till Martinsons idé om

Världsnomaden – det är *här* han formulerar sina invändningar mot vännens tanke, denna gång bara med mindre emfas.

Anakronismerna och den sista manipulationen tjänar syftet att bygga upp en effektfull motsättning mellan HM och ILJ. Författaren som insett att de är »två motsatser, nästan två arter, i vart fall två människotyper» (89) kände mitt i sin reservationslösa beundran »starkt olikheten» mellan honom själv och HM och »visste att den måste upprätthållas»; det var »ett villkor för upprätthållandet av en personlig integritet, vilken djupare sett hade att göra med dikten själv». (207.) Men det är uppenbart inte bara en fråga om integritetens värn i berättelsens då-plan. Berättaren behöver HM som ett kontrastmedel för att göra sitt unga författarjag och dess litterära roll tydlig. Porträttet av »vår nya stora poet» med sin omedelbara succé, denne »prins i lyrikens rike» och »gudarnas älskling» är – förflyttat tillbaka till 1930 – en verkningsfull motbild till den unge ILJ som ännu har sin »stora plan» oförverkligad och i mörkret blickar ut över den trakt – nära Martinsons – han »engång ville skildra» (16). »Själv visste jag att jag som författare måste vandra en lång väg», säger berättaren apropå sin insikt om de två som »motsatser» (89). Till den kontrasten ansluter den mellan HM som nästa gång tänker ge ut boken »Lyriskt gästabad», planerande en diktning som »en helvetes romantisk våg» över »hela Sveriget» (14), och ILJ som står i natten inför »min mark» vars safter bevarat »trälarernas liv», inför allt detta som han har »oförsonat» (16). Vad berättaren inte meddelar är att Lyriskt gästabad långt ifrån att vara ett överdådigt martinsonskt projekt var en planerad antologi – med plats för 29 författare från Diktonius till Ivar Lo själv⁹ – liksom att 1930 års Martinson skriver till honom, proklamerande något mycket fjärran »en helvetes romantisk våg»: »Det året som kommer skall vi göra till ett nytt svenskt åttital [---].»¹⁰ Men också den nomadfilosofiske fantasten gör – tillbakaryckt till 1930 – det första mötet till en tacksam ram för presentationen av den unge ILJ, just hemkommen från fem års europeiskt vagabondage och »utled på resandet» (5f.), en jordnära verklighetsmänniska som förbluffar HM genom att inte alls tro på resandet och i stället förkunnar sin övertygelse att »all stor konst är lokal» (10f.). Den märkliga omfunktioneringen av passagen om Jensens nomadfantasi får sin innebörd i det sammanhanget; den tjänar etableringen av samma kontrast. Passagen läggs inte bara med orätt i HMs mun. Den blir till en bit

av porträttet av den romantiske drömmaren som fångas av en vacker »vision» även om den inte är »tillämplig» – och ger därmed relief åt bilden av den unge ILJ.

En annan manipulation med liknande effekt ger oss på samma gång en del av svaret på frågan vad Ivar Lo-Johansson har för underlag för återgivning- en av en replikväxling 27 år i efterhand. Det gäller detta samtal mellan HM och berättaren (86f.):

Från ämnet vägglös kom vi utan särskild övergångsled in på ämnet ismaskar, som man funnit på Himalaya. I de nordligare arktiska länderna hade en vetenskaplig expedition nyligen hittat mängder av ismaskar.

– Mikrober förstås, sa han. Men utan värme, i den svåra kylan? Man antar att insekterna i sin hud har ett pigment, som är så beskaffat, att det kan uppta värme också från människan och stjärnor.

Det var ett ämne som passade HM precis. Hans kunskapsförråd tycktes ofta fantastiskt. Han kunde när som helst ställa sig upp och hålla ett en timme långt föredrag om negerkultur, om den engelska litteraturen, om kolväte, om ett filosofiskt system, eller om snart sagt vad som helst. Han betraktade Strindberg som en smålandsmystiker. Men själv uppträdde han inte så sällan som vetenskaplig kvackare. Kom det fackmän till, blev han tyst för att känna efter hur pass mycket kallt stål de tålde. Efter en stund hade också de fallit för hans charm. Det var sällan han blev motsagd.

– Men under mörka nätter? sa jag, innerligt led på ismaskarna på Himalaya.

Han hade sin uppfattning om kosmiska synder. Själv ansåg han sig ha begått en sådan, när han engång som barn med en kapp slagit en fishona som legat på några vasstrån och tryckt fram sin rom, vilken hannen sedan skulle komma och befrukta. Han blev otålig till ytterlighet, när han hörde min invändning.

– Det tycker jag inte alls är märkvärdigt, sa han upprörd över min invändning om de mörka nätterna i arktiska land. Ljuskänsliga stavar i en solventil från Aga fungerar ju. Och då är det ändå fråga om ett dött ting. En mikrob är ju oändligt mycket mer komplicerad.

– Jag talade om när det var mörkt. Jag tänker på mina vägglös.

Han blev ond.

– Föreställ dej en hop ismaskar på den sexhundra meter tjocka inlandsisen, tiggande värme från måne och stjärnor. Jag ger fan i dina vägglös.

Ivar Lo-Johanssons källa för denna framställning kan identifieras. Det är ett brev till honom från Harry Martinson 9 december 1930, då denne låg på Kålltorps sanatorium:

Käre Broder!

Tack för breven och tidningarna. Jag har blivit så okristligt lat att jag dröjer en hel vecka att besvara. *Ismaskar*. Nej det var ingen lögn av mej (under alla förhållanden). Jag tror det är Harvarduniversitetet i Amerika som får svara för uppgifterna, vilka jag läst i en söndagsbilaga i Sthlms Dagblad (någon gång mellan siste maj och förste oktober d. å.)

Som du vet ha de en serie kuriosa på en sida. »En man med tre horn i pannan», »En blågredelin myrslok», »En strumpa för blåblodigt åderbråck» osv. I denna serie ingår ismaskarna.

Vad jag själv minns av fenomenet är följande: Under en expedition till de nordligaste arktiska trakter har vetenskapsmannen (N.N.) påträffat --- ismaskar. Så omtalas längden (några millimeter)

Därefter göres frågan: hur fan kan dom leva? (Mikrober, förstås!)

Ja, men utan värme i den svåra kylan? Jo, man antar att maskarna i sin hud ha ett pigment, vilket är så underligt beskaffat att det kan uppta värme ifrån månlyuset och stjärnorna. (Det senare tycker jag inte är så märkvärdigt. Tänk t. ex. på de ljuskänsliga stavarna i Agas solventil. Och dom är döda, grova ting i jämförelse med dessa komplicerade liv.)

Föreställ dig en sådan där liten ismask liggande på den 600 meter tjocka inlandsisen, tiggande lite värme av månstrålningar och stjärnor. (Jämför teorin om panspermien = lika med teorien om organiskt livs överförande genom ljusets strålningsstryck (genom världsrymden) från värld till värld. (Svante Arrhenius) Se f. ö. Sthlms dagblad. (Skulle inte ismaskarna existera måste vi göra några och skicka i väg dem till Grönland. Jag anser dem oumbärliga. obs. – Jag skämtar i sista parantesen).

Som sagt: Stockholms dagblad. Maj-oktober 1930. De var t. o. m. illustrerade.

[---]

Sammanställningen ger oss inte bara en upplysning om det fiktiva samtalets källa. Den låter oss också urskilja hur berättaren handskats med det dokumentära stoffet. Hans skepsis har stöd i brevet upptakt som refererar till en tidigare, tydlig mer summarisk kontakt i ämnet. Men invändningar av den typ Martinson själv formulerat i brevet läggs nu i ILJs mun. Den diskussion brevskrivaren för med en tänkt opponent flyttas ut i ett konkret samtal och får ge material till porträttet av den charmerande populärföreläsande fantast som utgör en kontrasterande bakgrund till berättarens egen buttert skeptiska, tryggt verklighetsförankrade gestalt. Viljan att övertyga har HM gemensam med brevskrivaren men den senares egna invändningar kommer bort.

Men konstellationen ger samtidigt möjlighet att få ett grepp om den försåtliga överkolering Lundkvist påtalar i Martinsonporträttet. Berättaren skjuter in några små led som inte bara tjänar uppriktandet av kontrasten mellan romantikern och realisten utan också belyser den beundrade vännen på ett just »illvilligt sätt». När man »utan särskild övergångsled» kommer från ILJs vägglös till HMs ismaskar suggererar det ännu närmast idéflykten hos »romantikern». Och när berättaren diktar till en invändning om »mörka nätter» ger det ILJ tillfälle att markera sin buttra common sense och återföra

den bisarra diskussionen till den nyktra utgångspunkten. Men det finns alltså också försåtligare komponenter. Berättaren driver än tesen att HM i sitt vittflygande associerande »gav efter om han bara blev motsagd» (11), än tesen att denne – som här – reagerar på nyktra invändningar med nervös aggressivitet. HM blir »otålig till ytterlighet» vid en befogad undran. Till yttermera visso tillfogas strax ett »sa han upprörd över min invändning». Och när interlokutören ändå framhårdar och återför resonemanget till sina vägglös blir HM »ond». I den fullt autentiska maningen att föreställa sig ismaskarna på den sexhundra meter tjocka inlandsisen, tiggande värme från måne och stjärnor, får den martinsonska fascinationen ett inslag av verklighetsfrånvänd hjärtlöshet genom tilldiktningen: »Jag ger fan i dina vägglös.»

Berättaren griper emellertid också tillfället att belysa HMs »charm» i sammanhanget. Det talas överhuvud mycket om hans »charm» i boken. Det tillhör det »insmickrande» drag Lundkvist påtalar. Men samma »charm» framställs också på ett »illvilligt sätt»: »Om det inte varit fråga om honom utan om någon annan, så skulle det ha kallats för inställsamhet. När det gällde honom var det charm.» (206.) I det aktuella sammanhanget framställs HM närmast som en hysterisk människotyp som noga sonderar sin publik – här »fackmän» – innan han gör sitt utspel och faller den med sin charm.

Det vore emellertid en förenkling att här bara se den illvilliga rörelsen i porträttörens pensel (och detta alldeles oavsett det korn av psykologisk sanning passagen kan rymma). Den tvetydiga hållningen av gränslös beundran och genomsådande kritik har en väsentligare funktion i boken än Lundkvist menar; berättaren ägnar inte HM en överdriven dyrkan bara för att »desto häftigare kunna slå ner på honom». Ambivalensen har en mer subtil funktion. I den fundamentala motsättning mellan charmerande romantiker och buttert saklig iakttagare boken upprättar måste båda parter övertyga i sina respektive kapaciteter. Den förtrollande prinsen i poesins rike blir trovärdig genom att berättaren gör sig till ett offer för hans charm. Samtidigt demonstrerar realisten själv sin skarpblick och sitt verklighetssinne genom att genomsåda myten.

Den martinsonska brevsviten uppvisar ytterligare några överensstämmelser med HMs repliker i boken, alltså ytterligare några stycken av förklaringen till att Lo-Johansson kunnat rekonstruera samtal ett drygt kvartssekel i efterhand. Men vi kan också här se den omformande mekanismen i arbete, återigen

tjänande den grundläggande kontrastering som skall göra ILJ och hans mission tydliga. När HM dyker upp i Stockholm efter sanatorievistelsen heter det (82):

– Jag har lagt om allting medan jag varit borta, sa han. Jag ser nu livet på ett helt annat sätt. Jag tror inte heller längre på litterär komposition. Min roman ska vara full av dikter, skådespel, aforismer. Den ska inte alls vara en roman. Jag tror inte längre på några formella sammanhang. Jag är inte modernist och inte surrealist. Jag tror bara på ett dynamiskt, kompositionslost liv, utan något slags beräkning alls.

Till vissa delar har denna konstruerade replik stöd i två brev 9 december 1930 och 14 januari 1931. I båda fallen gäller det Nässlorna blomma – inte den senare romanen utan en omnibusvolym som skall rymma Martinsons livsverk, ett patetiskt projekt tecknat från Kålltorps horisont.¹¹ I det förra brevet skriver Martinson apropå en novell av Ivar Lo som han tycker om »därför att den var dynamisk»:

Dynamiken i litteraturen är min stora önskan – mitt liv. Jag har inte färdigt »nässlorna blomma» än men den är dynamisk, delvis.

I det senare brevet sägs det vidare:

Vad beträffar diktsamlingen så när jag sedan en månad en helt annan plan och arbetar ännu på dess förverkligande. Jag tänker nämligen utge en enda stor bok, mitt livs bok: »Nässlorna blomma» där allt vad jag skrivit av värde skall stå, ordnat, med min andedräkt igenom. den egentliga Cykeln »nässlorna blomma» först, (detta är nämligen inte alls en roman i egentlig mening, utan en cykel av personliga och altruistiska livsintryck och reagenser) där-efter sagor, ett par värdefulla noveller, prosadikter, dikter, ordspråk och aforismer som jag har liggande, och just nu bearbetar.

Efter några ord om hur han »under tiden» skall sälja dikter till pressen fortsätter Martinson:

Boken »nässlorna blomma» kan jag inte uppge, det vore liktydigt med att jag tacklade av och dog. Den har nu för mig blivit ett instrument varmed jag djupast lever, och jag måste fullfölja den efter min plan. Om den sedan inte utkommer under min livstid är av sekundär betydelse. Det primära är varje sten jag med smärta, experimentlusta och glädje för till dess bygge.

Den replik Lo-Johansson lägger i HMs mun är som synes en trivialiserande förvanskning av Martinsons brev. Tron på dynamiken och satsningen på en »roman» där genrerna blandas är autentiska, men det nästan desperat målmedvetna arbetet på »mitt livs bok», det »instrument» med vilket författaren »djupast lever», ett verk med karaktär av testamente – allt detta är borta och ersatt med några flacka satser om tro »bara på ett dynamiskt, komposi-

tionslost liv, utan något slags beräkning alls». Det ingår i Författarens strategi. Med sin nyckfulla omläggning och sin sorglösa brist på sammanhang och beräkning blir HM återigen den effektfulla motbilden till ILJ och hans oförtrutna arbete med sin »stora plan». Till den ändan har Martinsons motsvarande stora »bygge», med dess tragiska accent, strukits bort ur sammanhanget.

Också ett par andra repliker av den från Kålltorp nyss återvände HM går tillbaka på breven. Denne »hade börjat förvandla sina trasiga lungor till poesi»:

– Mina lungor rymmer enligt journalen 5,400 kubikcentimeter luft och det är inte så dåligt, sa han i lärd fakticitetsmani. (80 f.)

Förlagan är ett brev från Kålltorp 29 november 1930:

Jag är bra nu, åtminstone känner jag mig så. Mina lungor rymmer 5,400 kbcm luft, vilket lär vara rätt bra.

Förändringen är liten men den räcker för att ge denne plötslige »lungornas skald» (80) med hans »lärd fakticitetsmani» ett drag av posör. Till det bidrar sammanhanget. Bokens jag har just diskuterat mytbildning kring författare på temat: »Svenska folket vill att deras skalder gärna ska ha lungot.» Och efter HMs rapport ur journalen sägs det:

Det var ändå som om han lärt in två läxor att ta till för växelbruk. Först gjorde han den han talade med orolig, och sen tröstade han honom. Jag visste till slut inte alls hur det förhöll sig med hans lungor.

Man debatterar vid detta tillfälle den aktuella »lungsotsromanen», alltså Sven Stolpes I dödens vänt- rum. HM »visste om» den men »hade inte kommit åt att läsa den»:

– Det har nyss kommit en lungsotsroman av den där SS, sa han. Jag vet det. Det är en ung intellektuell snobb, som nu i tre års tid har reagerat mot ingenting. Hans bok är heller inte personlig. Den är bara ett stycke överflyttad fransk intellektualism. Den har kommit som första volym i en rad som förläggarna tänker ge ut för att ta bort intrycket av proletärromanerna, ta bort intresset från de riktiga böckerna. Nej, han vet ingenting alls om hur lungot i själva verket är. Det är falskt, litterärt, tillrättalagt alltihop. Vill man veta hur en lungotare känner det, då ska man läsa dansken Hansens Fire Tuberculosebreve. (81.)

Repliken är med vissa tillägg och retuscher tagen ur ett brev från Martinson daterat »Kålltorp d. ? december»:

Tack för boken. Jag har ännu ej börjat läsa den. Bara skrivat lite här och där – gläntat på den litet. Jag avvaktar med intresse min egen dom om den. Figuren Stolpe är

nåmligen inte min linje. Han är i min mening en snobb, som nu i tre års tid presenterat reagenser mot – Ingenting. Dessutom katolik – Brrrr. Nu skall jag läsa boken. Nu skall jag se på *människan* Stolpe. Snobbicitaten på franska och resonemangen har jag skymtat, nu skall jag läsa. Men så mycket kan jag redan säga: boken är *inte* personlig, den är överflyttad fransk intellektualism. Den är första boken i en serie som skall ta bort intresset för de nordiska proletärromanerna, de få verkliga, ursprungliga böckerna. Frankrike ägde också proletärromaner, skrivna av människor som upplevat livet hårt och djävligt, men de förtrycktes och de franska proletärromanerna dogo ut. Yes sir! De verkliga franska proletärromanerna dogo ut i så måtto att de aldrig fingo tillfälle visa sig från representativa förlag, eller omtalas av representativa kritiker. Jag kanske har delvis fel, men det tror jag inte.

Förändringarna är inte stora men de är väsentliga. Mindre betyder då det tillagda draget av besserwiser: »Jag vet det.» (När verklighetens Martinson långt ifrån att upplysa Ivar Lo om bokens existens fått den till låns av honom.) Väsentligare är att berättaren låter HM monopolisera kunskapen om (den för dennes del redan misstänkliggjorda) tuberkulosen. Det intrycket förstärks av den irriterade självupptagenhet berättaren tillägger HM när han själv »sa emot» eftersom SS verkligen gripit honom »med sin unga, hektiska lidelse»:

HM blev otålig. Han började i stället tala om den bok han tänkt skriva. Den skulle komma att ge hela livet, i prosa, dikter och prosalyrik om vartannat. Av hänsyn till det slutade jag också att tala om SS. Vi övergick till att tala enbart om HM.

Med denna tilldiktade situation avrundar Lo-Johansson bilden av »lungornas skald» med hans drag av pose och självupptagenhet. Det är ännu ett moment i motbilden som nu framhäver ILJs egen sanningslidelse och saklighet.

En av retuschererna har intresse i sammanhanget. Brevets Martinson talar för de *nordiska* proletärromanerna (»de få verkliga, ursprungliga böckerna») och om de franska proletärromanerna (»skrivna av människor som upplevat livet hårt och djävligt») som aldrig gavs en chans av förlag och kritiker. Det är inte ord som passar in i porträttet av »romantikern». Tvärtom är de i linje med ILJs eget program.

De slätas också ut – till tjänst för den fundamentala motsättning Författaren bygger upp.

En jämförelse mellan det tidiga materialet och Ivar Lo-Johanssons »självbiografiska berättelse» visar på det sättet hur författaren systematiskt förvanskat den historiska verkligheten i sin bild av HM. Det porträttet är uppenbart tecknat med skärvan i ögat. Men den starkt tendentiösa behandlingen av stoffet rymmer inte bara den illvilja man utpekat. Den tjänar också berättarens syfte att uppätta en stark kontrast mellan »romantikern» och den klassmedvetne realistens hållning. Förvandlingarna är ägnade att accentuera det val som är den unge ILJs.

NOTER

¹ Morgon-Tidningen 11.10.1957.

² En rad enskildheter i berättelsen om det första mötet med Harry Martinson (Författaren, 8–15) återfinns sålunda också i motsvarande skildring i Spektrum 1932 nr 6 (31 f.).

³ Folket i Bild julen 1957.

⁴ Jfr vidare Eva Adolfsson, Ivar Lo-Johanssons Författaren, Metoder för bestämning av sanningsvärdet i romanen, Tidskrift för Litteraturvetenskap 3 (1973/74) nr 1, 21–44, särskilt 40 f. om den »rad motsättningar» som »paret romantiker–ickeromantiker» kan sönderdelas i. (Omtryckt i förkortad form – under rubriken Proletärförfattare på 30-talet – i förfs Livstycken, Stockholm 1980.)

⁵ Ibid., 23, 25 f. och 27.

⁶ Brev från Martinson till Asklund 15.6.1930 (Kungl. Biblioteket, Ep. A 18). – En indirekt datering ger Lo-Johansson själv: »Året förut hade han gett ut en liten diktsamling, sin första» (Författaren, 10).

⁷ Rec. av Modern lyrik (utg. Erik Asklund), Fronten 15.5.1931.

⁸ Jfr vidare mitt arbete Harry Martinson erövrar sitt språk, En studie i hans lyriska metod 1927–1934, Stockholm 1970, 161 f.

⁹ En handskreven inbjudan till Lyriskt gästabad – med deltagarlista – har bifogats ett brev till Asklund i juli 1930.

¹⁰ Martinson till Lo-Johansson 23.12.1930.

¹¹ Jfr Harry Martinson erövrar sitt språk, 103, för projektets litterära bakgrund.